

UDK: 14.165(316.33)

Dustmurod RAXMONOV,
Toshkent amaliy fanlar universiteti dosenti, PhD
E-mail: rakhmonovdustmurod@gmail.com

TATU dosenti, PhD A.Sanaqulov taqrizi asosida

SOME CONSIDERATIONS ON THE PHILOSOPHICAL REFLECTION OF THE SOCIAL SPHERE MODEL IN THE SOCIAL STATE SYSTEM

Annotation

The article examines the content and essence of the philosophy of the social sphere in the system of the social state, the emergence and functioning of the social sphere, the interrelationship of its components in satisfying human needs, various theories and concepts related to the development of the social sphere, the values of the social sphere, the mechanism of introducing scientific, technical, and innovative achievements into socio-cultural life, and the connection of the development of the social sphere with the social policy implemented in each society.

Key words: social sphere, interactionist, conflict-value, functional, pathological, social differentiation, technological component, evolutionary, reflection.

НЕКОТОРЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ФИЛОСОФСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются содержание и сущность философии социальной сферы в системе социального государства, возникновение и функционирование социальной сферы, взаимосвязь ее компонентов в удовлетворении потребностей человека, различные теории и концепции, связанные с развитием социальной сферы, ценности социальной сферы, механизм внедрения научно-технических и инновационных достижений в социально-культурную жизнь, а также связь развития социальной сферы с социальной политикой, проводимой в каждом обществе.

Ключевые слова: социальная сфера, интеракционистская, конфликтно-ценностная, функциональная, патологическая, социальная дифференциация, технологическая составляющая, эволюционная, рефлексия.

IJTIMOIIY DAVLAT TIZIMIDA IJTIMOIIY SOHA MODELINING FALSAFIY REFLEKSIYASIGA DOIR BA'ZI MULOHAZALAR

Аннотация

Maqolada ijtimoiy davlat tizimida ijtimoiy soha falsafasining mazmun va mohiyati, ijtimoiy sohaning vujudga kelishi va amal qilishi, inson ehtiyojlarini qondirishda uning tarkibiy qismlarini o'zaro aloqadorligi, ijtimoiy soha rivojiga doir turli nazariya va konsepsiyalar, ijtimoiy sohaning qadriyatlar, fan-texnika va innovatsiya yutuqlarining ijtimoiy-madaniy hayotga tatbiq etish mexanizmi, ijtimoiy soha rivoji har bir jamiyatda amal qiluvchi ijtimoiy siyosat bilan bog'liqligi tadqiq etilib, nazariy xulosalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlari: ijtimoiy soha, interaksionistik, nizoli-qadriyatli, funksional, patologik, ijtimoiy diffrensiyasiya, texnologik komponent, evolyusion, refleksiya.

Kirish. Ijtimoiy sohani falsafiy o'rganish asosida uning obyektlari, tarmoqlar bo'yicha funksiyasini bajarishi uchun tashkil etiladigan institutlar, fuqarolarni ehtiyojini o'rganish va uning asosida ijtimoiy xizmat ko'rsatish mexnizmini belgilash uchun masalani tarxiy-falsafiy asoslari va falsafiy ta'limotlar g'oyasini o'rganish lozim. Ijtimoiy soha falsafasi, ijtimoiy sohani vujudga kelishi va amal qilishini, inson ehtiyojlarini qondirishda uning tarkibiy qismlarini o'zaro aloqadorligini madaniy muhit darajasida o'rganadi. Ayniqsa bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 21 dekabrda "Yangi O'zbekiston ma'muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-269-son farmoni mamlakatimizda aynan shu kabi yondashuvlarni – takrorlanishlarga chek qo'yish natijasida ehtiyoj sifatida namoyon bo'lgani ma'lum va bu ijtimoiy sohani takomillashtirishni normativ ko'rsatkichi hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ijtimoiy davlat tizimida ijtimoiy soha masalasi D.Edara, S.B.Ivanetska, T.O.Galavda, H.Swanson, A.Collins, K.Armingeon, H.Swanson, A.Collins, A.Orexov, MDHda esa E.I.Morozova, V.P.Fofanov, E.O.Smoleva, Y.N.Zarubina, P.V.Alekseev,

I.N.Boldireva, E.A.Serova, T.Stouner, N.D.Emirov kabi xorijlik olim va tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Yuqorida nomlari zikr etilgan mualliflar ilmiy izlanishlarida ijtimoiy sohaning o'ziga xosligi uning ontologiyasi, mantiq'i, aksiologiyasi, etika va metodologiyasi o'z ifodasini topgan bo'lib, ularning asosida ijtimoiy-falsafiy refleksiya asosida uni rivojlantirish modellarini belgilash mumkin. Xususan, I.N.Boldireva ijtimoiy sohani rivojlanishining asosida iqtisodiy va ma'naviy faoliyat ifodalangan bo'lib, bu sohani silliq yoki to'liqsimon tarzda kechishi ijtimoiy munosabatlarda yangi hamkorlik modellarni joriy etishni talab etadi deb[1], to'liqsimonlik, destruktiv mazmun olmasligi uchun ijtimoiy sohani metodologik jihatlariga tizimli yondashish maqsadga muvofiqdir. Bu o'rinda, K.Armingeonning Shvesariya ijtimoiy sohasiga doir bildirgan fikri e'tiborga molik, uningcha ijtimoiy soha liberal g'oyalar asosida amal qilib, yoki uni qoldiq deb ko'rsatish ham mumkin ekanki, fuqarolarni ehtiyojlarini qondirish bosh maqsad hisoblanadi[2].

Tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy sohani rivojlantirishning asosiy manbasi, bilim hisoblanib, uni ilmiy

izlanishlar asosida takomillashtirib, qadriyat darajasiga chiqarish, ijtimoiy sohani to'liqsimon tarzda kechmasligi uchun shartdir. Bu o'z navbatida tizimli, strukturaviy-funksional, sosiodynamik, kognitologik, faoliyatli, gumanistik g'oyalarning asosida ijtimoiy sohani tahlilini amalga oshirib, kogotologik tahlilni amalga oshirish lozimligini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar. Ijtimoiy soha rivoji bazisli aloqadorlik va ustqurma orasidagi munosabat dillemalarni vujudga kelishini ta'minlaydi[3]. A.Orexov ijtimoiy falsafa sosiologik dalillarning kognitiv qadriyatlarini o'rganib, nazariya va konsepsiyalarni ishlab chiqishini inobatga olsak[4], o'rganish davomida ontologik masala sifatida ijtimoiy sohani borliqdagi mohiyatini, o'timishdagi funksiyalarini ekzo va endo omillarning ta'siri asosida o'zgarganligini, ya'ni ijtimoiy soha mantig'ini, ijtimoiy sohaning qadriyatlarini – aksiologik jihatini, fan-texnika va innovasiya yutuqlarini ijtimoiy-madaniy hayotga tatbiq etish mexanizmini belgilash, aniqrog'i metodologik asoslari belgilab olinadi. Manbalarining nazariy-qiyosiy tahlili shuni

1-jadval. Ijtimoiy sohaning o'ziga xosligini falsafiy bayoni.

T.R	Ijtimoiy soha falsafasi	Ijtimoiy soha geshtalti	Ijtimoiy-falsafiy refleksiya
1	Ontologiya	Ijtimoiy sohaning mohiyatini, belgilab, inson hayotini farovonligini ta'minlashda uni o'rni belgilash	Makrodarajada (jamiyat), mezodarajada (ijtimoiy institutlar, tashkilotlar), i mikrodarajada (individual-shaxsiy) ijtimoiy sohaning mohiyatini bilish
2	Mantiq	Ijtimoiy sohaning komponentlari qanday vujudga kelib, ularning o'zaro aloqadorligi qanday kechishini asoslash	Ijtimoiy soha doimiy tarzda transformasiyalashishi, o'zgarishlar vujudga kelishining ma'nosini bilish
3	Aksiologiya	Ijtimoiy sohani inson fenomeni, shaxs, madaniyat va ma'naviyat evolyusiyasi jarayonidagi tabiatini belgilash	Ijtimoiy sohani insonning farovon hayotini ta'minlashda xulq motivlari, meyorlar, qonuniyatlarga amal qilishini bilish
4	Etika	Ijtimoiy soha darajasida qatnashuvchilar xulq namuanasini maqbul shaklini belgilash	Ehtiyojlarni ifoda etish, talablarni bilidirish va ularni qondirishda amal qilinadigan munosabatlar tarzini mazmunini bilish
5	Metodologiya	Ijtimoiy sohaga doir turli bilimlarni olish, qiyoslash, asoslash, qayta o'rganish va baholash	Tajriba, bilim va amaliyot birligining tahlili asosida ijtimoiy soha haqida tasavvurni shakllantirib, uni kelgusi rivojlanish davrini bilish

Ijtimoiy sohaning maqsadi, insonning bazaviy ehtiyojlarini qondirib, uning talab va takliflari asosida hayot farovonligini ta'minlash uchun mavjud resurslardan katta ijtimoiy guruhlarining talab va takliflari asosida foydalanishdan iborat. Bu o'rinda, individual filantropik faoliyat yoki institusionallashtirilgan filantropik harakatlarni ham rolini inobatga olish lozim bo'ladi. Masalani mohiyatini belgilash uchun, K.X.Momdijanni jamiyatning tagtizimining asosini ijtimoiy hayot sathlari ifodalab, insonlarni o'zaro faoliyatlarining tipini amal qilishi uchun har qanday jamiyat to'rtga bo'linadi. Moddiy (xo'jalik), ma'naviy, tashkiliy va ijtimoiy kabilar shular jumlasidandir. Bu sathlarni to'rtta bo'linishi bejiz emas, ular jamiyat hayotining elementlariga tengdir deb yozgani[7], masalani tarixiy-falsafiy jihatlariga e'tibor qaratishni taqozo etadi. P.V.Alekseevning fikricha, taraqqiyot, shu jumladan ijtimoiy taraqqiyotning bosqichlari mavjud bo'lib, bunda ilmiy yondashuvlar metodologik va siyosiy-madaniy mazmuni ta'minlaydi [8].

Global muammolarni vujudga kelishini va ular bevosita ijtimoiy sohaga daxldorligini – turli kasalliklar, atrof-muhitning ifloslanishi, iqtisodiy va tabiiy beqarorliklar, texnologiyalarga bog'lanib qolinganlik ijtimoiy-falsafiy refleksiya taqozo etmoqda[9]. Shu jihatlar bilan, yuqoridagi munosabatlar ijtimoiy sohani rivojlanishida ijtimoiy-falsafiy refleksiya istiqbolli sanalishini ko'rsatadi, chunki bazisli-ustqurmali aloqadorlik barcha ijtimoiy tizimlarga xos bo'lib, E.I.Morozova ustqurmalar nisbiy erkinlik va faollikka egaligini[10] ta'kidlaydi. Fikrimizcha, bazis, ustqurmaga nisbatan birlamchi sanalib, V.P.Fofanova bazis, ustqurmani funktsionalligini belgilaydi, ustqurma bazisni buyindurgandan

ko'rsatmoqdaki, AQShda ijtimoiy soha har bir shatatning iqtisodiy-demografik ko'rsatkichi asosida amal qilsada, barchasining nazariy-metodologik g'oyasi Liberal ijtimoiy siyosat[5] asosida amal qilib kelmoqda.

Ijtimoiy soha refleksiya asosida ijtimoiy nazariyalar vujudga kelib, ijtimoiy jarayonlarni dinamikasi va harakatga keltiruvchi kuchini belgilash mumkin bo'ladi. Bunda, katta guruhlarining (xususan etnos, millat, kasbiy guruhlarining) ehtiyojlari va talablari alohida ta'sir kuchiga ega bo'ladi, ijtimoiy soha falsafasi kontekstida (1-jadval. Ijtimoiy sohaning o'ziga xosligini falsafiy bayoni) uni ijtimoiy soha geshtalti va refleksiya tarzida ko'rsatib o'tish mumkin. Agarda, juda ko'p mamlakatlarda STEM (science, technology, engineering, mathematics) texnologiyasi bo'yicha soha mutaxassislarni intensiv tarzda tayyorlanayotganligini inobatga olsak [6], ijtimoiy sohani falsafiy refleksiya asosida ta'minlash masalasi kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish uchun qay darajada muhimligini alohida ko'rsatib o'tish shart emas.

1-jadval. Ijtimoiy sohaning o'ziga xosligini falsafiy bayoni.

so'ng etakchi sanaladi deb hisoblaydiki[11], ijtimoiy soha rivojlanishida iqtisod ustqurma hisoblanadi.

Metodologik jihatdan, Hindistonlik faylasuf D.Edraning ijtimoiy sohaga "yaxlitlik va sinoptik qarash" asosida paradigmaviy dilemmalarni belgilashni[12] taklif etgan. Barcha ijtimoiy munosabatlar – ijtimoiy subyektlarning munosabatlarini rivojlanishi sanalib, bunda ijtimoiy diffrensiasiya mehnatga nisbatan, gender tenglikka nisbatan alohida ajratishni talab etmaydi. Ijtimoiy sohaning funksiyasi ham buni taqozo etmaydi, chunki tibbiy xizmat, ta'lim olish, madaniy hordiq chiqarish, ijtimoiy ta'minotdan xabardor bo'lish, maishiy yordam olish va xizmat ko'rsatish har bir fuqaroga taalluqlidir.

E.O.Smoleva ijtimoiy hayot farovonligini, insonni yashashini subyektiv va obyektiv shart-sharoitlarining xarakteristikasi sanalib, barchasi insonning ehtiyojlariga taalluqli va subyektiv tasavvur hamda baho berishda ifodalanishi ta'kidlaydi[13]. E.O.Smolevaning munosabatida, makon va zamon aniq belgilangan bo'lib, ijtimoiy sohani takomillashtirishda muammolar ham o'sha makonga taalluqli bo'lishi va globalizatsiyalashuv jarayonida uni ayrim jihatlarini ifodalanmasligi yoki o'zgargan tarzda namoyon bo'lishini inobatga olishni taqozo etadi. Ijtimoiy muammo, bu vujudga kelgan vaziyat, holat, voqea yoki shart-sharoitki, fuqaroga bevosita yoki bilvosita jamiyatda salbiy tarzda ifodalanadi. Bu tushunchaga doir har xil munosabatlar institutsional darajada bildirilgan. Ammo, XIX asrning birinchi yarmida Shimoliy evropada qo'llanila boshlagan. Bugungi kunda ijtimoiy muammolar qatoriga kambag'allik, alkogolizm va narkomaniya, "ijtimoiy timlik", abort, voyaga etmaganlar

jinoyatchiligi, xotin-qizlarga nisbatan zo'ravonlik, diskriminasiyaning turli ko'rinishlari, ishsizlik masalalari dolzarb sanaladi[14].

Ijtimoiy soha rivojlanishini ta'minlashda, ijtimoiy muammolar belgilovchi hisoblanadi va ularni o'rganishga doir bir qator nazariy yondashuvlar mavjud. Garchi, T.Stouner sohani rivojlanishida davlat doimiy tarzda kapitalni jamlashi, hududlarni harbiy yo'l bilan bosib olish, yangi texnologiyalarni qo'llash birlamchi masalaligini ta'kidlagan bo'lsada[15], bizning misolimizda birinchi va so'ngi ko'rsatkichlar, ya'ni kapital jamlash va yangi texnologiyalarni qo'llash ijtimoiy soha rivojida muhim sanaladi.

Ijtimoiy davlatning bosh g'oyasi – inson ehtiyojlarini qondirish oliy maqsad, talab va takliflari asosida mexanizmlarni ishlab chiqish zaruriyat hisoblanadi[16]. Bu holat o'z navbatida, ijtimoiy sohani takomillashtirish milliy strategiyasini ishlab chiqish uchun indikatorlarni belgilab olishni talab etadi. N.D.Emirov ijtimoiy sohaga doir innovasion yondashuvlar deganda, indikatorlarni belgilashni ham nazarda tutgan. Indikator resursni tanlash va yo'naltirish uchun yagona asos sanaladi[17]. Buning uchun "Adjemoglu – Robinson" konsepsiyasiga (biron bir institutning iqtisodiy muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi ekstraktiv yoki inklyuziv institutlarni tizidagi ustuvorligiga taalluqli. Bunda ikkita arxetip qarama-qarshiligi ifodalangan: Ekstraktiv – siqib oluvchi, tortib oluvchi. Inklyuziv – kirituvchi, jamlovchi[18]) asosanib:

a) ijtimoiy sohani oliy qadriyat tarzida e'tirof etish uchun, uni ibratli, namunali modelini yaratib, ijtimoiy-falsafiy refleksiyani ta'minlash uchun, Ijtimoiy falsafa fanini barcha Oliy ta'lim yo'nalishlariga kiritish;

b) shaxsiy qadriyat, inson ehtiyoj va talabalarini qondirishini istagini bildirish uchun, uni ifodalash madaniyatiga ega bo'lishi, buning uchun "Ijtimoiy davlat asoslari" modulini tayyorlash;

ijtimoiy sohani rivojlantirish uchun majmuaviy mezonlarni belgilash maqsadga muvofiqdir.

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy soha modelininng ijtimoiy-falsafiy refleksiyasini "Ijtimoiy soha – Ijtimoiy sohadagi real muammolar – Ijtimoiy soha muammolarini barataraf etish uchun resurslar – Sosial texnologiyalar" tarzida ifodalash orqali mumkin. Bu esa ijtimoiy mexanizmlarni joriy etish imkoniyatini berish bilan birga, aholini ijtimoiy birdamligini ta'minlash uchun xizmat qiladi. Natijada:

ijtimoiy soha tizimida kechayotgan jarayonlar dinamikasini belgilab, sosial va innovasion texnologiyalarni joriy etish;

ijtimoiy soha institutlari va tashkilotlarini ichki differensiasiyasini ijtimoiy rivojlanish shkalasi bo'yicha tavsiflash;

hududlardagi real ijtimoiy muammolar asosida klassifikatorlarni ishlab chiqib, klasterli tahlilni amalga oshirishni ta'minlash imkonini beradi.

Mamlakatimizda ijtimoiy davlat asoslari barpo etilayotgan bir davrda Liberal ijtimoiy, Konservativ ijtimoiy, Sosial-demokratik kabi ijtimoiy siyosat modellarini paradigmaviy jihatlarini mental-madaniy xususiyatlarini inobatga olgan holda milliy ijtimoiy soha modelini takomillashtirish uchun tizimli tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR

1. Boldireva I.N. Filosofskiy analiz reflksii v sosialnix prosexsax / Avtoref... dis... kandidata filos... nauk. – M., 2012. – S.13.
2. Armingeon K. Institutionalising the Swiss welfare state // West European Politics. – 2001. – Vol. 24. – Issue 2. – P. 145–168.
3. Edara D. Biography of a Blunder: Base and Superstructure in Marx and Later. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016. –Rr.145.
4. Orexov A. Sosialnie nauki kak predmet filosofskogo i sosiologicheskogo diskursa. Monografiya. – M.: Infra, 2019. – S.68.
5. Ivanetska S.B., Galavda T.O. Social responsibility as a factor of ensuring of increasing the level and quality of life for the population // Economics, Management, law, Innovation strategy. 2016. S. 1. -Pr.19-22.
6. Swanson H., Collins A. Learning to Theorize in a Complex and Changing World. 2019, Foresight and STI Governance, vol. 13, no 2. - Pp. 98–106.
7. Sosialnaya filosofiya i filosofiya istorii: ucheb. posobie / Pod red. K.X. Momdjyana. – M.: INFRA-M, 2018. – S.210.
8. Alekseev P.V. Sosialnaya filosofiya: ucheb. posobie. – M.: OOO «TK Velbi», 2003. – S.126.
9. Swanson H., Collins A. Learning to Theorize in a Complex and Changing World. 2019, Foresight and STI Governance, vol. 13, no 2. - Pp. 98–106.
10. Morozova E.I. Metodologiya i metodi analiza sosialnix sistem. - M., 1995. – 321 s.
11. Fofanov V.P. Sosialnaya deyatelnost kak sistema. – Novosibirsk: Nauka, 1981. – S.56.
12. Edara D. Biography of a Blunder: Base and Superstructure in Marx and Later. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016. – Rr.215.
13. Smoleva E.O. Schaste i dengi: materialnie aspekti sub'ektivnogo blagopoluchiya // Problemi razvitiya territorii. 2020. №3 (107). - S.144-166.
14. Zarubina Yu.N., Serova E.A. Sosialnie problemi sovremennogo obshestva. - Yaroslavl: YarGU, 2018. - 36 s.
15. Stouner T. Informasionnoe bogatstvo: profil postindustrialnoy ekonomiki // Novaya texnokraticheskaya volna na Zapade. 1986. – S.401.
16. Goncharov Yu.M. Osnovi sosialnogo gosudarstva. – Barnaul: AltGTU, 2016. – 134 s.
17. Emirov N.D. Innovasionnie podxodi v upravlenii sosialnoy sferoy. - Sankt-Peterburg: Izd-vo Politehnicheskogo un-ta, 2011. – S.189.
18. <https://www.academia.edu/>